

**XXI АСРДА БИОЛОГИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШ
ИСТИҚБОЛЛАРИ ВА УЛАРДА
ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ**

**ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ БИОЛОГИИ
В XXI ВЕКЕ И ЗНАЧЕНИЕ В НИХ
ИННОВАЦИЙ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ НОМИДАГИ
ЖИЗЗАХ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ**

**XXI АСРДА БИОЛОГИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ
ВА УЛАРДА ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ**

**Биология ва уни ўқитиши методикаси кафедраси профессори Хударган
Мавлонов таваллудининг 75 йиллигига бағншланган**

**Республика илмий анжумани материаллари
(2021 йил 15 апрель)**

**ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ БИОЛОГИИ В XXI ВЕКЕ И
ЗНАЧЕНИЕ В НИХ ИННОВАЦИЙ
МАТЕРИАЛЫ**

**Республиканская конференция, посвящённая к 75-летию профессора
кафедры биологии и методики её преподавания Хударгана Мавлонова
(15 апреля 2021 года)**

Жиззах-2021

УДК: 581.5 (09)

ББК: 28.58 Г

Э-59

“XXI асрда Биологиянинг ривожланиш истиқболлари ва уларда инновацияларнинг аҳамияти” мавзусидаги республика илмий анжумани материаллари

Жиззах 2021. – 498 бет.

Таҳрир ҳайъати:, проф. п.ф.д. Ш.С.Шарипов, таҳрир ҳайъати раиси

б.ф.н. доц. Кодиров F., таҳрир ҳайъати ўринбосари

проф., б.ф.д. Раҳмонқулов У.

доц., б.ф.д. (PhD) Азимова Д.Э.

б.ф.д. (PhD). Авалбоев О.Н.

б.ф.д. (PhD). Абдуллаева Н.С.

б.ф.д.(PhD). Ҳамраева Н.Т.

Усанов У.Н.

Тўплам редакторлари: б.ф.д.(PhD)., доц. Азимова Д.Э., б.ф.д.(PhD).

Авалбоев О.Н., б.ф.д.(PhD). Ҳамраева Н.Т.

Уибу тўплам Жиззах давлат педагогика институтида 2021 йил 15 апрелда бўлиб ўтган Республика илмий анжумани материалларидан иборат.

Уларда flora, систематика ва юксак ўсимликлар географияси, биологикхилма-хилликни ўрганиши ҳамда ноёб, ўқолиб бораётган ўсимлик ва ҳайвон турларининг муҳофазаси, ўсимликлар қоплами, ресурсларини ўрганиши, структуравий ботаника, экология, интродукция, сув ва қуруқлик ценозлари ҳайвонларни ўрганиши, паразитлар ва энтомокомлекслари шакллантирувчи, ҳаракатлартирувчи тадқиқотларнинг замонавий муаммолари бўйича олиб борилган тадқиқотларнинг натижалари келтирилган.

Мақолалар тўплами илмий ҳодимлар, қишлоқ хўжалиги ва сув хўжалиги мутахасислар, олий ва ўрта маҳсус ўқув юртлари ўқитувчи, талабалари ҳамда тадқиқотчилар учун мўлжалланган.

Мазкур тўплам Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта маҳсус таълими вазирлигининг 2021 йил 2 мартағи 78-Ф-сонли фармойиши асосида нашрга тавсия этилган.

феврале (с нераскрывшимися коробочками) и посев производят весной, лучше под стекло в ящики, всходы пикируют на гряды (с притенением и поливом), а в однолетнем возрасте пересаживают в питомник. В 2-летнем возрасте саженцы готовы к высадке на постоянное место. Можно размножать корневыми и зелёными черенками; молодые, распускающиеся листочки по достижении ими длины 2,5-3 см срезают с черешком и укореняют в песке под стеклом. В холодные зимы в Киеве обмерзает до корневой шейки. В порослевой культуре в качестве оригинального многолетника с декоративной листвой может культивироваться и севернее до Санкт-Петербурга. Довольно морозостойка, взрослые экземпляры с одревесневшими побегами выдерживают кратковременные морозы до -25 – -28°C .

Литература:

1. Галушко А.И., Кудряшова Г.Л., Середин Р.М., Шогенов К.Ш. Деревья и кустарники Северного Кавказа. Дикорастущие, культивируемые и перспективные для интродукции. / Галушко А.И.. - Нальчик, 1967. - С. 472-473.
2. Древесные породы мира. Под. ред. Г. И. Воробьёва, пер. с англ. В. Г. Долгополова. - М.: Лес. пром-сть, 1982. - Т. 2. - С. 35-36.
3. Колесников А.И. Декоративная дендрология. - М.: Лесная промышленность, 1974. - С. 527-529.

ARPABODIYONNING SIZ BILMAGAN AJOYIB XUSUSIYATLARI

**S.X. Mavlonova, G.B. Matmuratova,
F.A. Norqulova
Jizzax davlat pedagogika instituti**

Dorivor o'simliklar qadimdan insonlar tomonidan qiziqib o'rganilib, turli kasalliklarda foydalanib kelingan .Ayniqsa, ulug' bobokalonimiz, tib ilmining sultonı Abu Ali ibn Sino dorivor o'simlikarning xususiyatlarini mukammal o'rganib, o'zidan bebaho meros qoldirgan. Uning mashhur "Tib qonunlari" asari hozirgi davrga kelib ham o'z ahamiyatini zarracha yo'qtgani yo'q va unda nhozirgi davrda ham dunyo tibbiyoti tomonidan foydalanib kelinmoqda. Chunki dorivor o'simliklar odam va hayvonlarni davolash , kasalliklarning oldini olish uchun, shuningdek,ilik uzildi paytlarda organism quvvatini tiklash maqsadida keng ishlataladi. Hozirda yer yuzida dorivoro'simliklarning 10-12 mingdan ortiq turi borligi aniqlangan. Shuningdek, 1000 dan ortiq o'simlik turining kimyoviy, farmakologik va dorivorlik xossalari tekshirilgan. O'zbekistonda esa dorivor o'simliklarning 700 dan ortiq turi mavjud. Shulardan tabiiy sharoitda o'sadigan va madaniylashtirilgan 120 ga yaqin o'simlik turlaridan ilmiy va xalq tabobatida keng foydalaniladi. Hozirgi davrda tibbiyotda qo'llaniladigan dori-darmonlarning qariyb 40-47 % i o'simlik xom ashyolaridan olinadi. O'simliklar murakkab tuzilishiga ega bo'lgan jonli tabiiy kimyoviy laboratoriya bo'lib, oddiy noorganik moddalardan murakkab organic moddalar yoki birikmalarni yaratish xususiyatiga ega. Dorivor o'simliklarning quritilgan qismlari: kurtagi, ildizi, ildiz poyasi, tugunagi, piyozi, po'stlog'i, bargi, guli, g'unchasi, mevasi (urug'i), danagi, sharbat, qiyomi, toshchoyi, efir moyi va boshqalardan dori-darmon tarzida foydalaniladi.

Dorivor o'simliklarni 2 xil tasniflash qabul qilingan: 1) ta'sir qiluvchi moddalarning tarkibiga qarab - alkaloidli, glikozidli, efir moyli, vitaminli; 2) farmakologik ko'rsatkichlariga qarab-tinchlanuvchi, og'riq qoldiruvchi, uxlatuvchi, yurak-tomir tizimiga ta'sir qiluvchi, markaziy nerv sistemasini qo'zg'atuvchi, qon bosimni pasaytiruvchi va hokazolarga bo'linadi.

O'zbekistonda eng keng tarqalgan dorivor o'simliklar qatoriga rayhon, (bazilik), kashnich (koriandr), arpabodiyon, yalpiz, sebarga kabi o'simliklar kirib, shulardan ayniqsa, arpabodiyon o'simligi o'zining juda ko'p foydali xususiyatlari bilan alohida ajralib turadi.

Qadimgi Yunonistonda aholi o'rtasida uyda arpabodiyon o'simligini saqlash odati bor bo'lган. Ular achchiq o'simlik uyni yovuz ruhlardan himoya qilishga, oilada tinchlik, osoyishtalik va qulaylikni ta'minlashga qodir, deb ishonishgan. Bunday xususiyatlar unga tasodifan kiritilmagan, albatta. Aniqlanishicha, arpabodiyon har qanday oshpazlik idishini bezatibgina qolmay, balki "uy uchun antiseptik", mikroblar, bakteriyalar va xavfli viruslarni shafqatsiz ravishda yo'q qilishga qodir xususiyatlarga ham ega..

Arpabodiyon (Anisum)-ziradoshlar oilasiga mansub bir yillik o't, 2 turi bor. O'zbekistonda oddiy arpabodiyon ko'proq ekiladi. Uning pastki barglari buyraksimon (yoki uch bo'lakli), yirik arra tishli, yuqoridagilari ipsimon bo'lakchalarga bo'lingan. Gullari mayda, oq, murakkab soyabonga to'plangan. Arpabodiyonning mevasi tarkibida 3,2 %, ba'zan 6 % gacha efir moyi va 28 % gacha boshqa moylar bor. Efir moyi tarkibida 90 %gacha anetol bo'ladi. Mevasi va efir moyidan tayyorlangan preparatlar balg'am ko'chiruvchi vosita sifatida qo'llaniladi. Arpabodiyon mevasi va efir moyi oziq-ovqat sanoatida ishlatiladi.

Arpabodiyon - issiq iqlimni yoqtiruvchi o'simlik. Issiq mamlakatlarda qalin piyoz va yaltiroq yashil barglari bo'lgan turli xil idishlarni tayyorlashda ishlatiladi. Salatlarga ustki qismi (barglari), sho'rvalarga piyozlari ishlatiladi. O'simlik urug'lari souslar, go'sht va baliq, xamir ovqatlarga lazzat bag'ishlaydi. Sabzavotlarni saqlashda ham ularning o'rni beqiyos.

Arpabodiyonning poyasi to'g'ri va ichi bo'sh, kulrang-yashil rangga bo'yalgan, balandligi 250 sm gacha o'sadi. Qadimgi o'simliklar poyasida uzunasiga chiziqlar borligini ko'rish mumkin. Ikkinchchi turning barglari qadimgi arpabodiyon barglariga o'xshaydi, ammo ingichka va ta'mi qizilmiya ta'miga o'xshab ketadi.

Gullari kengligi 15 sm gacha bo'lgan soyabonlar ko'rinishida, qisqa oyoqli mayda sariq gullardan iborat (har bir bo'limda elliktagacha). O'simlik yoz boshlarida gullahni

boshlaydi.Uzun kulrang qovurg'ali ikkita bo'lak bilan ifodalangan mevalar sentabr oyida pishib yetiladi.

Arpabodiyon ayniqsa mevalari juda foydali.Uning tarkibida saratonga qarshi vosita - anetol, S vitaminini, qondagi xolesterinni kamaytiradigan kuchli moddalar mavjud. Bundan tashqari, arpabodiyon stressni kamaytiradi, asab tizimi, ovqat hazm qilish tizimlari kasalliklari, shamollash, stomatit kabi kasalliklarga qarshi muvaffaqiyatli kurashadi. Arpabodiyon deyarli hech qanday qarshi ko'rsatmalarga ega emas, shuning uchun u yosh bolalar va homilador ayollarga beriladigan ovqatga bemalol qo'shiladi.

Arpabodiyonning efir moyi ayollarning genekologik kasalliklari, yurak, ovqat hazm qilish tizimi kasalliklari va muammoli teriga yaxshi ta'sir qiladi. Arpabodiyon moyi kosmetik preparatlarga (gel, niqob, tonik, qaymoq va boshqalar) qo'shiladi, massajda, kompresslar, vannalar, ingalyatsiyalar uchun ishlataladi, shuningdek, sanitariya nuqtai-nazaridan havoni tozalash maqsadida xushbo'y chiroqqa qo'shiladi.Shuningdek, kimyoviy moddalarni ishlab chiqarishda (parfyumeriya sifatida) va oziq-ovqat sanoatida (xushbo'ylashiruvchi vosita sifatida) ham talabgir mahsulot hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G.Tursunboyeva , SH.Komilova "Botanika asoslari " –Toshkent. 2009.
2. O'. Pratov, L.S. Hamsuvaliyeva va boshqalar. "Botanika" -Toshkent 2010.
3. X.N. Ataboyeva, J.B. Xudoyqulov. "O'simlikshunoslik" –Toshkent. 2018.
4. I.V. Belolipov, N.Z. Arobova, X. Axmedov va boshqalar. "Botanika va o'simliklar fiziologiyasi". –Toshkent. 2018.

СОЯ ЎСИМЛИГИНИ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДАГИ АҲАМИЯТИ

Г.Б. Матмуротова, Ф.А. Норқулова,

М.Т. Жўрақулова

Жizzax давлат педагогика институти

Биз яшаб турган замонда, инсон ҳаётини ўсимликлар оламисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Улар қадимдан инсоният учун озиқа майший воситалар қурол-ярог доривор воситалар сифатида муҳим аҳамият касб этиб келган. Бугунги кунда инсоният фаолиятининг турли тармокларида ўсимликлар дунёси вакилларидан кенг қўламда фойдаланилмоқда. Қуйида дуккакли ўсимликлардан бири хисобланаган, ана шундай, вакилларидан бири-соя билан танишиб чиқамиз.

Соя қишлоқ хўжалигида муҳим аҳамиятга эга бўлган дуккакли ўсимликлардан бири хисобланади. Соя энг қадимги экин бўлиб эрамиздан беш минг йил илгари уруги учун экилган. Унинг ватани Жанубий шарқий Осиё мамлакатлари. Ҳозирда бу ўсимликнинг шаркий-жанубий Осиёда, Хитой, Манжурия, Японя, Индонезия, Корея, Ҳиндистонда 250 га яқин тури экилади.

Соя Ўзбекистонда XX асрнинг 20 йилларидан буён экиб келинади ва у Хитойдан кириб келган. Африканинг баъзи худудларида, Жанубий ва шимолий Америкада Европада ва хатто Австралияда ҳам экилади. Узоқ шарқда Уссурия сояси деб

86	Z.A. Yangiboeva, U. Rahmonqulov, O.A. Bozorboyeva O'ZBEKISTONDA UCHRAYDIGAN KOVRAK (<i>FERULA</i> L.) TURLARINING BIOMORFOLOGIK HUSUSIYATLARI.....	255
87	Xurramov O.G., Islamov B.S. SAMARQAND VILOYATI SHAROITIDA <i>GLYCYRRHIZA GLABRA</i> L. NING BA'ZI BIOLOGIK XUSUSIYATLARI...	257
88	У.О. Худанов, Ш. Ўразов, Д. Умматова. ДУБЛЕНИЯ КОЖИ С ЭКСТРАКТАМИ ГРАНАДА.....	261
89	Х.Э. Эргашева, Н. Тожиддинов. БҮЁҚ БЕРУВЧИ АЙРИМ ЎСИМЛИКЛАРНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ.....	262
90	У.Н. Усанов, М.Р. Рахимов, Ф.З. Халимов, Н.Умиров. КОВРАК (<i>FERULA KUHISTANICA</i>) ГЕНЕРАТИВ ОРГАНЛАРИНИНГ ЗАРАРКУНАНДАЛАРИ ҲАҚИДА АЙРИМ МАЪЛУМОТЛАР.....	265
91	А.Ўролов., И. Маматкулова СОЯБОНГУЛДОШЛАР ОИЛАСИ АЙРИМ ВАКИЛЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ. <i>ELWENDIA BOISS.</i> ТУРКУМИ.....	268
92	М.А. Маматқобилова, О.Н. Авалбаев. ЖИЗЗАХ ВИЛОЯТИ КЕМИРУВЧИЛАР (<i>RODENTIA</i>) ТУРКУМИ ГЕЛЬМИНТОФАУНАСИННИНГ ЭКОЛОГИК-ФАУНИСТИК ТАҲЛИЛИ....	270
93	О.Н. Авалбаев, М.А. Маматқобилова, З. Марданов, Н.Ў. Эркинова. ЗОМИН ДАВЛАТ ҚЎРИҚҲОНАСИ ҲУДУДИДА УЧРАЙДИГАН <i>FERULA</i> L. ТУРКУМИ ТУРЛАРИ.....	274
94	A.O' Sindorov, G.M. Amonboyeva, Q.A. Turatov. OQ AMUR BALIG' - <i>CTENOPHORA RYNGODONIDELLA</i> NING BIOLOGIYASI VA UNDA PARAZITLIK QILADIGAN AYRIM GELMINTLAR.....	278
95	У. Раҳмонқулов, М.А. Халқузиева. <i>FERULA TADSHIKORUM</i> PIMENOV ВА <i>FERULA FOETIDA</i> (BUNGE) REGEL ТУРЛАРИНИНГ ЛАТЕНТ ДАВРИ.....	280
96	D.I. Mustafaqulova, O.Q. Ismatullayev, Z.I. Qurbonbekova. SHIFOBAXSH DORIVOR ОЭSIMLIKLARNI TAYYORLASH, QURITISH VA SAQLASH..	283
97	А.Б. Нозимова. ДЕКОРАТИВНЫЕ СВОЙСТВА ПАВЛОНИИ ВОЙЛОЧНОЙ.....	285
98	S.X. Mavlonova, G.B. Matmuratova, F.A. Norqulova. ARPABODIYONNING SIZ BILMAGAN AJOYIB XUSUSIYATLARI.....	287
99	Г.Б. Матмуротова, Ф.А. Норқулова, М.Т. Жўрақулова. СОЯ ЎСИМЛИГИНИ ҚИШЛОҚ ҲЎЖАЛИГИДАГИ АҲАМИЯТИ.....	289
100	А.Р. Батошов. ЖАНУБИ-ШАРҚИЙ ҚИЗИЛҚУМ ҚОЛДИҚ ТОГЛАРИ ЎСИМЛИКЛАР ҚОПЛАМИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.....	293
101	Abrorova Maftuna. ANTIBIOTIC RESISTANCE.....	294
102	Х.Умурзакова, Ё.Қаюмова. ФАРГОНА ВОДИЙСИ ШАРОИТИДА АНОР БУТАСИННИНГ МУҲИМ ЗАРАРКУНАНДАЛАРИНИНГ ЎЗИГА ҲОС БИОЭКОЛОГИК ҲУСУСИЯТЛАРИ.....	296
103	T.R. Shodmonov, A.M. Мардиев. ZOMIN DAVLAT QO'RIQXONASIDAGI ENDEM TURLAR.....	298
104	Ф.Т. Раббимова, Д.М. Махаммадиев, З.А. Алимуҳаммедова, С.Б. Норқузиева. БИОЛОГИК ХИЛМА-ХИЛЛИКНИ САҚЛАШ ВА УНИ ҲОЗИРГИ КУНДАГИ ЎРНИ.....	300